



УДК 343.9

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Стратонов В.М., д. ю. н., професор, ректор
Херсонський державний університет
Балонь А.Б., к. ю. н.

У статті проаналізовано теоретичні та практичні проблеми розвитку криміналістики на сучасному етапі. Сформульовано авторські пропозиції щодо вирішення проблемних питань.

Ключові слова: криміналістика, предмет криміналістики, методика розслідування, дослідження, поліція.

В статті проводиться аналіз теоретических и практических проблем развития криминалистики на современном этапе. Сформулированы авторские предложения, направленные на решение проблемных вопросов.

Ключевые слова: криминалистика, проблемы криминалистики, методика расследования, исследования, полиция.

Stratonov V.M., Balon A.B. ON SOME PROBLEMATIC ISSUES OF DEVELOPMENT OF CRIMINOLOGY

The article gives the analysis of theoretical and practical problems of the development of criminology at the present stage. Author's suggestions for solving problem issues were formulated.

Key words: criminology, subject of criminalistics, investigation technique, research, police.

Постановка проблеми. Протягом останніх 30 років ведеться активна робота, спрямована на розвиток криміналістики. На особливу увагу заслуговує визначення її предмета, методологічних засад, впливу розроблених криміналістичних теорій на кримінальне процесуальне законодавство, практичну діяльність. За останні 10 років значно виросла кількість захищених дисертацій, присвячених зазначеним проблемам, і, на жаль, залишається досить великий обсяг відкритих і дискусійних питань.

Стан розробленості проблеми. Так, у 1999 році А.В. Журавель захистив докторську дисертацію на тему «Теорія та методологія криміналістичного прогнозування», яка дала поштовх розвитку криміналістичної теорії. Не менш важливим є розвиток окремих теорій криміналістики та кримінального процесу. Також у 2009 році опубліковано монографію В.М. Стратонова «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності слідчого»; у 2013 році – монографію І.В. Басистої «Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні

проблеми»; 2017 року Ю.М. Черноус оприлюднила монографію «Криміналістичне забезпечення розслідування». Велика кількість робіт присвячена розвитку криміналістичних і кримінально-процесуальних знань. Проте залишається невирішеними низка питань, що потребують першочергової уваги.

Метою статті є актуалізація наявних проблем у криміналістиці, привертання уваги широкого кола науковців як до обговорення, так і до наукових пошуків з указаних проблем. Звичайно, вони не є вичерпними, але, на думку авторів, потребують дослідження.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи криміналістику як науку, практичну діяльність і навчальний курс, необхідно зазначити, що натеper залишається досить велика кількість проблемних питань. По-перше, так і не існує єдності у визначенні предмета криміналістики, тобто дефініції, які ми зустрічаємо, трактуються науковими школами й окремими вченими по-різному. І скоріше за все, це коло проблем залишиться невирішеним принаймні найближчими роками. Ще у 2002 році професор



А.В. Журавель зазначав, що наявність великої кількості парадигм, таких як інформаційно-пізнавальна, теоретико-доказова та слідознавча, зумовлює створення єдиної та цілісної методологічної концепції, але поряд із цим свідчить про можливість різних підходів до криміналістики, відображає складну діалектику руху як самої криміналістики, так і об'єктів її пізнання [1]. Нам видається, що для вирішення цього питання необхідно звернути увагу науковців на об'єкт дослідження криміналістики. Ми вважаємо, що об'єктом криміналістики має бути правопорушення з його похідними наслідками. Уже враховуючи об'єкт, можна говорити про предмет криміналістики.

Одне із завдань криміналістики – це виявлення причин та умов, які сприяли правопорушенню, з метою запобігання йому. Наприклад, С.П. Митричев, І.Ф. Крилов, визначаючи предмет криміналістики, зазначають, що це наука про технічні засоби й тактичні прийоми та методи, що використовуються для виконання передбачених кримінально-процесуальним законом дій щодо виявлення, збирання й дослідження доказів з метою розкриття злочинів і запобігання їм. І це дійсно було так, адже в Кримінально-процесуальному кодексі 1961 року була ст. 23 «Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину». У зв'язку з цим у коментарях зазначалось, що дослідження обставин справи не є всебічним і повним, якщо не виявлені причини й умови вчинення злочину [2]. Така прогалина могла бути підставою для повернення справи на додаткове розслідування. А слідчий зазвичай притягувався до дисциплінарної відповідальності. У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України 2012 року жодного слова немає про причини й умови, які сприяли вчиненню злочину. На нашу думку, якщо немає можливості окремо виділити норму, яка б урегулювала це питання, то принаймні до ст. 91 КПК України доречно внести ще одну обставину, яка підлягає доказуванню, а саме причини й умови, які сприяли вчиненню злочину. Це дало б змогу активно запобігати й протидіяти вчиненню правопору-

шень. І ми думаємо, що саме це стало б наріжним каменем в активній протидії. Наприклад, Ю.В. Черноус зазначає, що очевидною є гострота проблеми у сфері боротьби зі злочинністю, яка стає потенційною небезпекою для держави та вимагає прийняття неординарних рішень, розробки нових форм, кардинальних змін стереотипних підходів до її розв'язання [3, с. 86]. Подолання цих негативних виявів практично неможливо уявити без усвідомлення значимості юридичної науки загалом і криміналістики зокрема та сприяння з боку громадськості й науковців її підвищенню.

Здавалося б, практика показує негативну тенденцію зростання злочинності, науковці усвідомлюють гостроту проблем, прикладом може слугувати низка наукових праць. Серед авторів варто виділити В.А. Журавля, який зазначає про природну потребу пізнання й перетворення об'єктів дослідження, необхідність формування концептуальних засад, які б не тільки виступали підґрунтям розбудови нових криміналістичних теорій (учень) і збагачували потенціал науки, а й слугували активізації її службової функції в умовах сьогодення [4]. Звичайно, цей процес наукових пошуків пов'язаний з об'єктивними та суб'єктивними чинниками, розвитком науково-технічного прогресу, потребами практики і змінами в законодавстві. Тому є низка питань, які, на нашу думку, потребують вирішення, і ми деякі з них розглянемо.

Так, у 2016 році затверджено 1255 тем дисертацій із проблем держави і права, з них за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» – 269, що становить майже 35 відсотків від загальної кількості. Начебто гарний початок, але, на жаль, лише 2 відсотки досліджень присвячені проблемам судової реформи, трохи більше – проблемам методики розслідування злочинів. Тому для вирішення цієї прогалини необхідно активізувати наукову роботу за тими напрямками, які є актуальними для сучасної практики. А це передусім тактика проведення слідчих (розшукових дій), сьогодні навіть у підручниках із криміна-



лістики розділ «Криміналістична тактика» побудовано на основі старого кримінально-процесуального законодавства. На особливу увагу заслуговують негласні розшукові слідчі дії, оскільки негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти й методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених статтею 246 КПК України [5]. На нашу думку, такими шляхами мають бути, по-перше, внесення змін і доповнень до підручників криміналістики, по-друге, проведення конференцій, круглих столів, інших наукових симпозіумів із залученням практичних працівників саме з тієї проблематики, яка потребує першочергового вирішення, серед них насамперед і методики з розслідування окремих видів злочинів.

По-третє, обов'язкове узгодження тем із координаційною радою Національної академії правових наук (у тому числі й Південнорегіональним центром, м. Одеса). Наприклад, проблемним питанням є розслідування злочинів у сфері національної безпеки: так, події 2013–2017 років змусили Верховну Раду України повністю переглянути окремі законодавчі документи, що стосуються національної безпеки. У зазначений період Верховна Рада України 66 разів уносила зміни до Кримінального кодексу (далі – КК) України та 48 разів – до КПК України, які містили різноманітні доповнення й поправки [6; 7]. Отже, враховуючи лише вказані зміни, надважливим завданням для сучасної юридичної науки є постійне дослідження чинного кримінального законодавства та аналіз його відповідності вимогам сьогодення, розроблення методик розслідування злочинів у сфері захисту національної безпеки. Яскравим прикладом є потреба розроблення методики розслідування правопорушення, передбаченого статтею 1102 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» [8]. Майже за три роки українськими судами винесено лише один вирок за статтею 1102

КК України [9]. Тобто це підтверджує, що дотепер методики розслідування цього правопорушення не розроблено.

Демократизація державного устрою України потребує дієвого контролю з боку державних, правоохоронних органів і суспільства загалом за армією, вирішенням питань, пов'язаних із викриттям злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Звичайно, на законодавчому рівні ці питання врегульовуються, а саме: розділ 19 Кримінального права України визначає поняття військового злочину й указує, що ними є злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів. Виходячи із цього, спостерігаємо, що, крім загальних ознак, необхідна сукупність спеціальних ознак. Наприклад, відповідно до частини 2 статті 401 КК України, несуть відповідальність військовослужбовці не лише Збройних Сил України, а й Служби безпеки України, внутрішніх військ МВС України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України. Не залишаються осторонь і представники інших галузей знань і права, серед яких – П.П. Богуцький, В.С. Давиденко, В.О. Глушков, М.І. Карпенко, М.І. Панов, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.Ю. Шепітько та інші. Їхні наукові пошуки, спрямовані на вирішення проблемних питань, пов'язаних із запобігання військовим злочинам, учиненням, розслідуванням військових злочинів, є одними зі складників, які утворюють основу забезпечення національної безпеки України.

Актуальності ці питання набувають саме сьогодні, в період, коли триває так звана військова антитерористична операція на Сході країни, в період, коли відбуваються структурні перетворення в Збройних Силах України, а отже, постають проблеми не лише організаційного, економічного та політичного, а й правового характеру. Проте, на жаль, у деяких посібниках із кримінального права,



кримінології, криміналістики неповною мірою приділяється увага саме проблемам зазначеної тематики. Частково враховується й відводиться належне місце порівняльній характеристиці цієї категорії злочинів у країнах Європи. Необхідно розпочати дослідження, спрямовані на законодавче врегулювання окремих проблем і вдосконалення методик розслідування окремих видів злочинів, (на нашу думку, це стаття 425 КК України «Недбале ставлення до військової служби», стаття 427 КК України «Здача або залишення ворогові засобів ведення війни», стаття 432 КК України «Мародерство» тощо). Тому необхідно планувати таку роботу із залученням до авторського колективу практичних працівників, працівників прокуратури, судів. За позитивної підтримки науковців, практиків підготовка таких робіт може здійснюватись за окремими галузями знань, за вузькими проблематиками тощо. Наприклад, досить корисним було б розроблення методики розслідування злочинів, передбачених статтею 419 КК України «Порушення правил несення прикордонної служби», тим більше що у 2014 році вже було захищено дисертаційне дослідження на тему «Кримінальна відповідальність за порушення правил несення прикордонної служби» (Ю.Б. Курилюк). Інтерес становить і норма, яка передбачає насильство над населенням у районі ведення воєнних дій тощо. Це питання потребує не лише критики, а й конструктивного обговорення проблемних питань і визначення тематик подальших наукових досліджень.

Становлення України як сучасної правової, європейської, демократичної держави характеризується принциповими змінами практично в усіх сферах суспільного життя. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України) [11].

Відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані діяти лише в межах своїх повноважень і на підставі та в спосіб, що передбачені Законами України.

Правовий порядок ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Ці положення Конституції поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової гілок влади [11]. Тобто представники органів влади є безпосередніми особами, які забезпечують реалізацію конституційних принципів. Але, на превеликий жаль, з'являються нові види злочинної діяльності, в тому числі пов'язані з використанням влади чи службового становища, не є винятком і працівники правоохоронних органів. На особливу увагу заслуговують вивчення та розроблення методики розслідування правопорушень, учинених працівниками поліції.

Процес розслідування злочинів, на думку більшості вчених, є одним із найбільш складних видів соціальної діяльності. Розслідування злочинів, учинених працівниками правоохоронних органів, пов'язано зі значним обсягом роботи, специфічністю умов розслідування, необхідністю проведення комплексів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Але, як доводить вивчення практики, слідчі й оперативні працівники не завжди володіють необхідними знаннями для успішного виявлення та розслідування цього виду злочинів, до того ж діє принцип корпоративності. Відсутність систематизованих відомостей про особливості розслідування злочинів, пов'язаних із категорією суб'єктів, що вчиняють службові злочини, значно знижує ефективність боротьби з ними. Водночас більшість злочинців, які вчиняють ці правопорушення, дуже добре орієнтуються в сучасному законодавстві, мають ґрунтовні знання щодо тактики та методики розслідування, крім того, між ними існують тісні корупційні зв'язки. Усе це дає змогу досить ефективно приховувати злочинну діяльність і чинити протидію розслідуванню. Тому окремо постає нагальна необхідність досить ґрунтовно провести наукове дослідження за цією проблематикою.

На жаль, існують проблеми, пов'язані з формами взаємодії та їх мотивації працівників правоохоронних і судових



органів, що суттєво впливає як на розкриття, так і на розслідування злочинів загалом. Особливої уваги потребує використання спеціальних знань у процесі розслідування. Наприклад, С.В. Євдокименко, проводячи дослідження на тему «Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації», дійшла висновку, що необхідно запроваджувати новий підхід у професійній підготовці судових експертів-економістів, зокрема обґрунтовує вимогу щодо отримання судовим експертом-економістом для дослідження оцінки цілісних майнових комплексів кваліфікаційного свідчення на право займатися цим видом діяльності, яке мусить видавати Фонд державного майна України.

Розуміючи проблеми сучасності, які виникають як в окремих галузях права та криміналістики, так і в правозастосовній діяльності, науковці об'єднують зусилля, готують колективні монографії. Дійсно, такий підхід дає змогу одночасно вирішувати низку проблемних питань. Проте відсутність у практичних підрозділах таких посад, як слідчий-методист, не завжди дає практикам можливість використовувати напрацювання вчених. Навіть інститут підвищення кваліфікації слідчих нівельовано, а такий інститут, як наставництво, взагалі перестав існувати. Тому результати монографій не завжди доходять до адресата (практичних працівників), так само як і результати методики розслідування окремих видів злочинів, про що свідчать акти впровадження в практичну діяльність, які обмежуються переважно територіальністю дослідника.

Висновки. Отже, узагальнюючи далеко не повний перелік проблем, які виникають у криміналістиці та правозастосовній діяльності, ми робимо спробу окреслити ті напрями наукового пошуку, які потребують першочергового дослід-

ження, вказуємо на деякі шляхи їх вирішення з метою подальшого наукового обговорення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель В.А. Предмет криміналістики: генезис та сучасний стан / В.А. Журавель // Вісник Академії правових наук України. – Х., Право, 2002. – № 1(28). – С. 153–161.
2. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України (станом на 1 серпня 1995 року) / за заг. ред. В.Т. Нора. – К. : Юрінком, 1995. – С. 50.
3. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : [монографія] / Ю.М. Чорноус. – Вінниця : ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2017. – 492 с.
4. Журавель В.А. Вибрані твори / В.А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – 704.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні / [А.В. Григоренко, М.І. Леоненко, С.В. Петков, В.М. Стратонов та ін.] ; за заг. ред. С.С. Чернявсько-го. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 760 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму : Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-vii>.
9. Вирок судді Жовтневого районного суду м. Запоріжжя Стратія Є.В. у кримінальній справі № 331/7297/15-к від 08.10.2015 // Реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52051581>.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація та інших. – 5 вид., допов. – Х. : Право, 2013.
11. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. – Х. : Одісей, 2013. – 56 с.